

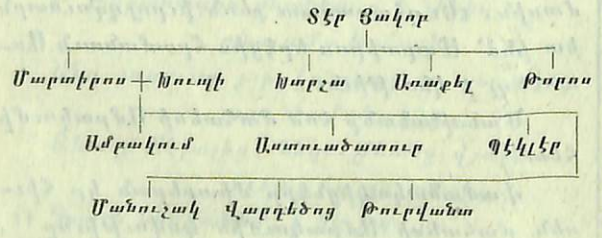
որ իւր բարեգործութիւններով բազմալիշտ ժամանակին հայ ժողովրդեան մխիթարութիւնն եղած է եւ իրրեւ այսպիսի հուշակը հնչուած նաեւ շատ հեռուներ: Նա հովանաւորած է Տ. Մարտիրոսը, Երեմիայի հայրը. իսկ զԵրեմիա նոյն իսկ որդեգրած է: Կարեւոր կը համարիմ այս տեղ ի մերձուստ նկատի առնել անոր անձը:

Տ. Մարտիրոս կը գրէ անոր մասին.

«Մահաբախ Ամբակումս բարեմիտ եւ հաւատարիմ այրս էր ի բնիկ յԱկնայ ձորակէն՝ ի գեղջէն որում նավրէր կոչուի, ի մանկութենէ սրբացեալ ի ծնողաց, որոց տէր Քրիստոս ողորմեսցի. եւ յազազս անձարակութեան եւ աղքատութեան եկեալ ի քաղաքս Ստամբուլ եւ բազում վշտաց եւ տառապանաց տարեալ, ի դործս հացեփեցուցեալն օտարաց ծառայելով, մինչ յարբունս ի կարդ աշխարհիս ամուսնացեալ, եւ այլ իմիք ոչ կարաւտացաւ՝ բայց յանդաւակութենէ: Ձի հաւատամ որ Աստուած էր վերակացու տան սորա ըստ Աբրահամու, զի ձրի ընկալեալ եւ ձրի շնորհէր եկեղեցեաց, վանօրէից, աղքատաց եւ կարօտելոց, զոր եւ տէրն ամենայնի ընկալցի»¹²:

Իսկ Երեմիա կը գրէ¹³. «Սա ի ժամանակի ձեռլոց հարբ իւրով դայ յայս աշխարհ (Կ. Պոլիս) մտեալ ի հացագործութիւն պետ լինէր նոցա եւ երեւելի ի քաղաքիս: Ձիք վանք որ զխշատակ նորա ոչ վայելէ: . . . Յաւուրս սորա փոքր մասն քաղաքիս պակասաւորք սփովէին ի ձեռս տրոց սորա: . . . Պատուեցաւ ի մեծէն Փիլիպպոսէ եւ հրաւիրեցաւ թէ եկեսցես յԵրուսաղէմ, զի ի միասին արասցուք զուխան»:

Էջմիածնի Թ. 348 Աստուածաշունչը¹⁴, զոր Ամբակում օրինակել տուած է Փիլիպպոս կաթողիկոսի համար, յիշատակարանին մէջ այսպէս կը ներկայացնէ Ամբակումի տոհմազիծը.

¹² Թորոս Աղբար, Բ. 403:
¹³ Տարեգրութիւն, Հմմտ. Թորգոմեան, 145:
¹⁴ Տեսած եմ 1925ին. յիշատակարանը, զոր օրինակած եմ բաղաձայնաբար, տե՛ս ի վերջ գրութեանս. Հմմտ. M. Brosset, Rapports sur un voyage archéologique, St.-Petersbourg 1849, t. I, p. 34-35:

Մանուշակ, Վարդեծոց եւ Թուրվանա Ամբակումի քոյրերն են. թէ ո՞ր քրոջ դուստրն է Յուզիտա, Մարտիրոսի կինը եւ Երեմիայի մայրը, ծանօթ է:

Մարտիրոսի ամուսնութիւնը տեղի ունեցած է 1636ին: Ամբակում 1634ին ուխտագնացութիւն մը կատարած էր Երուսաղէմ. վերադարձէն ետքը, «յետ ամաց զհարազատն (զհայրն) մեր առաքէ առ հայրապետն (Երուսաղէմ)՝ առնելով քահանայ». այսպէս կը գրէ Երեմիա իւր Տարեգրութեան մէջ¹⁵: Իսկ Օրագրութեան մէջ¹⁶ աւելի կը ճշդէ այս դէպքին ժամանակը. «Այս աստուածասէր (Ամբակում) առաքէ զհարազատն իմ յԵրուսաղէմ յետ ծնանելոյ չուսուիս ամսոց երկոց. եւ գրէ առ Հայրապետն, զի ձեռնադրեայ քահանայ: Եւ յորժամ եկն՝ զամենայն ընթրիան տեսեալ (Ամբակումայ, առէ) թէ յանուն ննջեցելոց իմոց մատուցի պատարագը»: Նոյնը կը կրկնէ ինքնին Տ. Մարտիրոս թէ մահտեսի Ամբակում «մեր անարժանութիւն (արժանի առնելոյ) քահանայութեան ի սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ ձեռամբ Գրիգորի սուրբ Հայրապետին փոխեցելոյն առ Քրիստոս († 1648), մահտեսի հայրս ինքն եղեւ (պատճառ), որոյ մասն շնորհաց հոգեպէս յինքն կրեսցէ. ամէն»¹⁷: Երեմիա երրորդ անգամ կ'անդրադառնայ այս դէպքին իւր հօրը մահուան առթիւ երգած Գանձին մէջ¹⁸.

«Ի Սաղիմ յղեալ, տէր Գրիգորն ընտրեալ, հայրապետն յարեալ, Նա եւս ընկալեալ, երկու ամս պահեալ, ընտրեալ եւ փորձեալ, էրէց ձեռնադրեալ եւ նամակ շնորհեալ, եւ իղձս իւր գրեալ. Ամանայթ իմ լեալ հաղարապատեալ, զնորընծայդ պատուեալ, Ձի ըստ Աստուծոյ է իմ զղա օրհնեալ, այսպէս ծանուցեալ»:

Այս տուեալներու համաձայն Մարտիրոս ամուսնացած է 1636ին. անդրանիկը ծնած է 13 Մայիս 1637ին. մեկնած է Երուսա-

¹⁵ Թորգոմեան, 145:
¹⁶ Թորգոմեան, 754:
¹⁷ Թորոս Աղբար, 403:
¹⁸ Անդ, 750-751: Երեմիա կ'երեւայ թէ աչքի առջև ունեցած է Գրիգոր պատրիարքի ձեռնադրութեան կոնդակը:

ղէմ 1637 Յուլիսին եւ ձեռնադրուած է 1638/39ին¹⁹:

Տէր Մարտիրոս կ'ունենայ երեք արու եւ մէկ աղջիկ դուսակ. անդրանիկն է Երեմիա (ծնած 13 Մայիս 1637), միջինն է Գէորգ եւ կրտսերն՝ Կոմիկ. իսկ դստեր անունն է Երիմեկ, այն է Իրեմէ:

Գէորգ կ'երեւայ թէ հօրը մահէն ետքը քահանայացաւ եւ կոչուեցաւ Մարտիրոս²⁰. ըստ Ավբէրեանի Մարտիրոս կարգուած է Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ աւագ քահանան²¹: Իսկ Կոմիկ, այն է Կոմիտաս, նոյնպէս քահանայացաւ եւ նշանակուեցաւ Սուրբ Մանաստիրի Ս. Գէորգ Եկեղեցւոյ աւագերէց, որ եւ ապա նահատակուեցաւ:

Տէր Մարտիրոս կը քահանայագործէր Վլանկայի Ս. Սարգիս Եկեղեցւոյ մէջ²²: 1651ին, երբ Եղիազար Սյնթափցի, Կ. Պոլիս կու գայ եւ «յոյժհուշակեալ զովեցաւ քաղցրաբան վարդապետութիւն եւ անձանձիր քարոզութիւն եւ զեղեցիկ ըստ Աստուծոյ քաղաքագործութիւն վարդապետիս, մինչ զի հարկեալ յիշխանաց եւ ի ուսմկաց նաեւ յայլազգի երեւելեաց քաղաքիս բռնութենէ՝ տարի եւ կէս ի պատիւ պատրիարքութեան հոգեւոր առաջնորդ եկաց ի քաղաքս: Եւ զբազում պէսպէս եղծեալ եւ ապականեալ զկարգ եկեղեցւոյն վերստին պայծառացոյց. ընդ նմին եւ զպարտք պատրիարքարանին եւ այլ նորապիւս չարիք որ ի վերայ ժողովրդեան եւ եկեղեցւոյն ի բաց բարձան յաւուրս առաջնորդութեան վարդապետիս, եւ համոզեալ զամենեսեան պահեսաց խաղաղութեամբ ոչ կարօտացեալ այլազգեաց հրամանի կամ իշ-

¹⁹ Պալեան, Բիւրակն, 1897, էջ 611 կը գրէ. «Տէր Մարտիրոս անուամբ քահանայ ձեռնադրուած է Ս. Երուսաղէմի մէջ 1638ին, ձեռնադրութեամբ Գրիգոր Պարոն-Տէր... պատրիարքին Երուսաղէմի»:
²⁰ Ավբէրեանի անձանձիր քահանայութեան մը ըստ անուն: Հոս անպատճառ անուանափոխութիւն մը պէտք է ենթադրել՝ Գէորգ = Մարտիրոս: 1664ին Պալեան կ'երեւայ թէ իւրացուցած է հօրը անունը: Պալեան կ'երեւայ թէ իւրացուցած է հօրը անունը: Պալեան է շփոթել Երեմիայի «հարազատն իմ» աստուծոյ թէնէն եւ ուր խօսքը իւր «Տէրապետ», այն է հօրն մասին է՝ մերձեցնել համանուն եղբոր: Ըստ այսմ իմանալու է Թորգոմեան, 140 եւ 729-730:
²¹ Ավբէրեան, 9:
²² Թորգոմեան, 719-720, ուղղելով էջ 139 յայտնուած կարծիքը, թէ «Ի Սամաթիա, Ս. Գէորգ պատրիարքանիս Եկեղեցւոյ մէջ» կը պաշտօնավարէր: Հմմտ. եւ Ավբէրեան, 10, ուր Տ. Կոմիտասի ծնունդը «Վլանկա սէմթիտէ» կը նշանակուի:

խանութեան, այլ իւրովի կարողութեամբ եւ հանձարով վարէր զամենայն. սյսքան սիրեցեալ եղեւ ի բազմաց: Եւ մեք Ս. Սարգիս Եկեղեցւոյս տէր Մարտիրոս եւ տէր Ովանէս քահանայքս... հարեալ էաք ի սէր վարդապետիս եւ միշտ ընդ նմա շրջէաք զցայտ եւ զցերեկ անանջատ կալով յեկեղեցական եւ յայլ ծառայական գործ»²³:

Տողերս գրուած են տէր Մարտիրոսի ընդմէջ 1651ին «ի դուռն Ս. Սարգսի գորավարին եւ որդւոյ նորա Մարտիրոսին» ի Կ. Պոլիս, ի ձեռն Յովհաննէս գրչի, մահտեսի Ամբակումի յանձնարարութեամբ Տիգրանակերտի Բարձրահայեաց Ս. Աստուածածին վանքին համար օրինակուած Յայսմատուրքին յիշատակարանին²⁴ մէջ, որուն ստացիչը պիտի ըլլար Եղիազար վարդապետ, առաջնորդը յիշեալ վանքին: Տէր Յովհաննէս եւ Տ. Մարտիրոս երկու հաւատարիմ եւ մտերիմ ընկերներ էին, նոյն գաղափարներով ոգեւորուած:

Յաջորդ տարին, երբ Փիլիպպոս Կաթողիկոս Կ. Պոլիս եկաւ, անուանուեցաւ Տ. Մարտիրոս «մեծ երէց», ինչպէս կը գրէ Երեմիա, իւր Գանձին մէջ²⁵.

Մեծն ի կարգն յարգեալ, Փիլիպպոսն գովեալ, հայրապետն ընտրեալ, Յորժամ աստ եկեալ, մեծ էրէց կարգեալ եւ պատուասիրեալ. Հայր հանուրց եղեալ, բարունեաց աղբեալ, եւ այնք ընկալեալ. Իշխանք սիրեցեալ, ժողովուրդը բերկրեալ, ուսմիկք մեծարեալ:

Այս նկատմամբ աւելի բացայայտ են Երեմիայի տողերը Օրագրութեան մէջ, ուր յառաջ բերելով Փիլիպպոս Կաթողիկոսի 1653 Մարտ 26ին Ս. Նիկողայոս Եկեղեցւոյ մէջ խօսած հրամանալի քարոզին բովանդակութիւնը կը գրէ²⁶ «...եւ վասն հարազատին իմոյ սասց թէ Տէր Մարտիրոսն Ս. Սարգսայ՝ ինձ վէբել եւ առագերէց Ս. էջմիածնայ, որպէս զի ի վերայ դանձանակին լիցի եւ նորին ձեռամբն հասանիցէ ինձ»:

Անշուշտ նախ եւ յառաջ մահտեսի Ամբակումի փեսան էր որ կը պատուէր Կաթո-

²³ Թորոս Աղբար, 401:
²⁴ Տես ամբողջութեամբ՝ Թորոս Աղբար, Բ. 398-402:
²⁵ Թորգոմեան, 749-753:
²⁶ Անդ, էջ 754-755:

«Երեմիաս Դարանաղեաց Բիւզանդի է
 Եղէ ծանօթ այնմ որ գրուցս ասի տէր է,
 Բոտեալ ընդ որդիան հոգիածին զմեզ հայրա-
 բար,
 Ինքն եւ բամբիչն ընկալեալ զմեզ ծննդա-
 բար,
 Էառ ի գերիս ընդ գործոցն որ անտեսն է
 Եղեւ տածող ի ծոց սիրոյն որ արժանն է.
 Մայրն որ երկուց որդուց էր լեալ յոգնա-
 փարթամ»

Լինել երից զիս համադրոյց կայր ըզձակամ.
 Իմ երախտեաց ո՞ւր թէ հնար է հատուցի
 Ի յերկու կեանսն ի յԱրարչէն փոխադրեսցի.
 Սոցուն ծառայ տի՛նա որդեակս հոգեսարաս
 Սոյն շարադրող նօտար չնչին Երեմիաս»:

Նոյն իմաստով կը գրէ նաեւ 1670ին
 Կրեւէի Եկեղեցւոյն Կոնդակին մէջ. «Դար-
 ձեալ եւ յիշեսցի պարոն Արրահամ Չէլչալին.
 եւ վասն իմս անարժանութեան որ նորուն
 բարերութեան՝ սէր ցուցեալ ընտանեցոյց»:

Թէպէտ երկուստեայրական տարիքի մէջ
 էր այժմ (1660) Երեմիա, բայց եղաւ միջա-
 մուխ ազգային եկեղեցական-քաղաքական
 խնդիրներու մէջ: Մահտեսի Ամբակումի եւ
 Ապրո Չէլչալի տունները, ուր ապրեցաւ Երե-
 միա, կ'ընդունէին իրենց յարկին տակ շատ
 հիւրեր, բարձր խաւերէ, ազգային եւ օտար,
 եւ չկար քաղաքին մէջ անցուղարձ, որուն
 արձագանդը չլուէր այն տեղ: Եղիազար
 վարդապետ (ապա՝ կաթողիկոս), Մարտի-
 րոս Արմեցի (պատրիարք), նոյն իսկ Փի-
 լիպպոս Կաթողիկոս, Գրիգոր Պարոն-Տէր
 եւն մտերիմ բարեկամներ էին այդ տուննե-
 րուն: Պատանի հասակէն արդէն ակնատես
 եւ ակնաջալուր էր Երեմիա ամէն անցքերու
 եւ խօսակցութեանց, նոյն իսկ անձամբ շօ-
 շափման մէջ այդ գործիչներուն հետ: Կը
 տեսնուի իր Օրագրութենէն եւ Տարեգրական
 պատմութենէն, որ Երեմիա ուշադրութեամբ
 կը հետեւէր ամէն անցուղարձերուն:

Եղիազար վարդապետի հիացողներէն էին
 մահտեսի Ամբակում, Ապրո Չէլչալի, Տ. Մար-
 տիրոս եւ Տ. Յովհաննէս, Երեմիայի
 մարմնաւոր եւ հոգեւոր ծնողները. նոյն հա-
 մակրութիւնը կը տածէր անոր հանդէպ նաեւ
 Երեմիա, առանց նուազեցնելու յարգանքը
 ուրիշներու հանդէպ:

1660ին, Կ. Պոլսոյ մեծ հրդեհին այրեցան
 Հայոց Ս. Նիկողայոս եւ Ս. Սարգիս եկեղե-

ցիները: Ապրո Չէլչալի հաւանութեամբ ժողով-
 րդեան ձեռնարկեց ի հիմանց շինել Ս. Նի-
 կողայոսը: Երեմիան հոգը կը յանձնէ Երե-
 միայի: Հազիւ աւարտած էր Եկեղեցին, երբ
 Բարձրագոյն Դոնէն հրաման կ'ըլլէ, որ քա-
 կուին բոլոր նոր, անհրաման կառուցուած
 եկեղեցիները: Հրամանը կը սպառնար նաեւ
 Ս. Նիկողայոսի: Ապրո Չէլչալի, որ այս մի-
 ջոցին Մոռա կը գտնուէր գործով, որպէս
 զի Ս. Նիկողայոս գերծ մնայ այս հրամանէն,
 գաղտնի պատուէր կը զրկէ Երեմիայի, քա-
 կել, եկեղեցւոյն խորաններն եւ վերածել զայն
 փութապէս դպրոցի: Թէպէտ առժամապէս
 ձեռք չտուին Թուրքերը դպրոցին (1662 Ձա-
 տիկ). բայց քիչ յետոյ ոչ միայն քրիստոնէից
 ձեռքով կործանել տուին Թուրքերը բոլոր
 նորակառուց եկեղեցիները, անոնց թուին մէջ
 նաեւ Ս. Նիկողայոսը, այլ եւ սկսան փնտռել
 շինողները²³: Այս հարածանքը ակնարկելով
 կը գրէ Երեմիա տողերս²⁴.

Զբառասունս սուրբ Յարութեան սգով ան-
 ցուցեալ.

Ի յուսկիւտար ի տան միում եւ մեր թաքեալ.
 Տէր Մարտիրոս որ ըստ մարմնոյ հարազա-
 տեալ.

Տէր Յովհաննէս որ ըստ հոգոյ վարժապետեալ.
 Ես ընդ նոսին մնացեալ անդէն յոյժ տառա-
 պեալ

Զեկից իրացն իմանալոյ կայաք թախտեալ.
 Յաւուր սրբոյ Պէնտէկոստին յոր ժամանեալ
 Յորում աւուրս արանց խուզումն սաստկա-
 ցեալ.

Ի նոյն տանէն տուն մի յարդի մեր փոխար-
 կեալ

Ուր երեքանս վարանապատ նրսեմացեալ.
 Զայս ոչ սրտեմ այլ յիրաւի իմ հաստատեալ.
 Գոյր անդ էլ մի որ զըռալովն ընկերացեալ...

Ս. Նիկողայոսի շինութեան տարիներուն
 է, որ կ'այցելէ Երեմիա իւր հօրը՝ Տ. Մար-
 տիրոսի հետ Արմաշի Չարխափան Ս. Աս-
 տուածածնի վանքը (1661). այս առթիւ կը
 նուէրէ նորակառուց Ս. Գէորգ եկեղեցւոյն
 Մազմուսարան մը յանուն Սասկալցի Առն-
 ըրին: Յիշատակարանին մէջ, ուր կը պատմէ
 Երեմիա համառօտիւ Եկեղեցւոյն շինութեան
 պարագաները, ի մէջ այլոց կը գրէ²⁵. «Եւ

²³ Հմմտ. Հանդ. Ամս., 1911, էջ 474:
²⁴ Յիշատակարան Աւետարանի Ապրո Չէլչալոյ:
²⁵ Հրտ. Հայաստան, 1848, Թ. 80. Երեւակ, Ե

ես չնչինս ամենայնի եւ տրուպ Երեմիաս
 հանդերձ հարազատաւ (= հարբ) իմով Մար-
 տիրոս երիցաւ թվին ՌՃԹ յաւուրն համ-
 բարձման եկաք ի նաւակատիս եկեղեցւոյս եւ
 ի պատճառս ուխտի սուրբ վանիցն Տիրամօրն
 Աստուածածնի եւ զթերին լցաք որպէս եւ ի
 Կոնդակսն բացայայտեցաք եւ զայս եւս բե-
 րաք յիստամպօլու եւ եկեղեցւոյս շնորհաւոր
 տեսաք, որպէս եւ զյիշատակն ի սկզբանց
 պատմէ»:

Երկու տարի ետքը միւսանգամ ելած է
 Երեմիա Արմաշ (1663, Ապր. 26). այս ան-
 դամ «առ կսկիւն սրտին», որովհետեւ նոյն
 տարին (1663) վախճանած էր իր սիրեցեալ
 Մայրը, եւ կը կարօտէր սիրուածին: Ի դար-
 ձին այցելած է Պրուսա եւ կղզիները²⁶:

Եղիազար վարդապետ, որ Երուսաղէ-
 մեան գործերով հալածական կ'ապրէր,
 1660ին եկած էր Կ. Պոլիս եւ բանտարկուած
 ծանր մեղադրանքներով: Իր բարեկամները,
 որոնք կը հետեւէին իր քայլերուն, անկարող
 կը զղային իրենց ոյժերը օգնելու բանտար-
 կեալին: Երեմիա միայն գտնուեցաւ, որ ա-
 ներկիւղ համարձակեցաւ մտնել բանտ, եւ
 միտնուած վարդապետին եւ առած հետը
 երուսաղէմապատկան 500 ոսկի գումարն
 ու կնիքները դուրս դալ բանտէն յանձնելու
 գանձը Ռուհիջան իշխանին: Կը յաջողի ապա
 նաեւ հանել Եղիազարը բանտէն²⁷:

Այսուհետեւ ստէպ կը տեսնենք զԵրեմիա
 ազգային խնդիրներու մէջ²⁸, միշտ հաշտա-
 րարի դերի մէջ:

1663ին գաղտնի ծրագիրը կը մշակէր
 Եղիազար Տաճկաստանի հայկական թեմերը
 բաժնել էջմիածնէն եւ ինքզինքը անոնց կա-
 թողիկոսը հռչակել: Առ այս շահած էր Սոյ
 թողիկոսը կաթողիկոսին հաւանութիւնը,
 Սաչատուր կաթողիկոսին հաւանութիւնը,
 որ Կ. Պոլսէն վերադարձին ի Բերիա պիտի
 ձեռնադրէր զԵղիազար կաթողիկոս:

Որչափ ալ Սաչատուր խոստացած էր
 Եղիազարին իւր գործակցութիւնը, բայց երբ
 մօտալուտ էր գործադրութեան վայրկեանը,
 վարանեցաւ յանկարծ. ուղեց Կ. Պոլսէն չմեկ-

(1859), էջ 142. Թորգոմեան, 157—160, հանդերձ
 նմանահամութեամբ ձեռագրին, հմմտ. նաեւ 728:
²⁶ Թորգոմեան, 723, ծան.:
²⁷ Չամչեան, 682—692. Թորգոմեան, 153—154.
 Տէր-Յովհաննէսեան, ժամանակագրական պատմու-
 թիւն Երուսաղէմի, Ա., 358 էւն.:
²⁸ Չամչեան, 688. Թորգոմեան, 156:

նած՝ գաղտնի խորհուրդը յայտնել երեւելի
 ազգայիններէն ոմանց. անոնց թուին մէջ էր
 նաեւ Երեմիա: Սորհուրդին ներկաները զար-
 մացմամբ լսեցին կաթողիկոսին յայտնու-
 թիւնները. եւ միաբերան յորդորեցին զա-
 նիկա, խափանել Եղիազարի ծրագիրները.
 խոստացան իրենք ալ յետս պահել Եղիազարը
 խորհուրդէն: Երեմիա, որուն վրայ ու-
 այս խորհուրդէն: Երեմիա, որուն վրայ ու-
 նէր Եղիազար վստահութիւն, եւ զոր իրեն
 մօտ ունենալ ուղած էր²⁹, անմիջապէս ճա-
 նապարհ հանուեցաւ դէպի Բերիա (14 Սեպտ.
 1664), որպէս զի համոզէ Եղիազարը հրա-
 ժարել իր փառասիրական եւ ազգին համար
 վնասակար ձգտումներէ: Երեմիա մեկնեցաւ
 շտապով, իրեն ետեւէն ալ Սաչատուր: Զուր
 տեղ աշխատեցաւ Երեմիա Եղիազարը եւ
 կեցնել խորհուրդէն: Չհետեւեցաւ իր ազգա-
 բարութիւններուն նաեւ Սաչատուր. 1664ին
 ընդունեցաւ Եղիազար կաթողիկոսական ձեռ-
 նադրութիւնը³⁰:

Աննպատակ համարեցաւ այնուհետեւ
 Երեմիա մնալ Բերիա. անցաւ Երուսաղէմ եւ
 յաջորդ տարին (1665) վերադարձաւ Կ. Պո-
 լիս³¹: Հոս հասաւ քիչ յետոյ էջմիածնէն
 Յակոբ Կաթողիկոս, բողոքելու Եղիազարի
 արարքներու դէմ: Երեմիա կ'աջակցի Կաթո-
 ղիկոսին³²:

Նոր շփոթութիւններ ծագեցան այժմ
 շնորհիւ Մարտիրոս Արմեցւոյ Եղիազարի
 դէմ բռնած ընթացքին: Սա ինքնագլուխ ա-

²⁹ Ի սկզբան խնդրած էր Եղիազար որ Տ. Մար-
 տիրոս իրեն երթայ. հակառակ դէպքին թոյլ տայ, որ
 Երեմիա «վասն լինելոյ յաջողակ ի գիր եւ ի բան»
 (Չամչ. 700) փոխանակէ գիրքը: Տ. Մարտիրոս իւր
 առ Եղիազար թղթին մէջ այսպէս կ'արտայայտուի այս
 մասին. «... բայց աւաթիկ ի սոյն սէր տարփայցեալ եւ
 զո սիրուղ ոչ ժողեալ, փոխանակ իմ առաքելի տո-
 Սրբութիւնդ զՈրդեակն իմ եւ զժառանգ զո, զանդրա-
 նիկն իմ եւ զկրտսերն զո, զպատանեակն իմ եւ
 զհոգն զո, զանձնակալն իմ եւ զինդրելին զո, զանձ-
 նածին իմ եւ զհոգեմէն զո... եւ զորդիդ իսկ ըստ
 շածին իմ եւ զհոգեմէն զո... եւ զորդիդ իսկ ըստ
 հոգւոյ, զոր սնուցեր հաւատով, զարգացուցեր յու-
 սով, զարգարեցեր սիրով Աստուած սուրբ Հոգւոյն եւ
 մարգեալ ի ներքոյ ամենայն առաքիւնութեանց հոգւոյ
 եւ մարմնոյ ի լրումն կառարնութեան բարեաց գործոց
 ճանաչելոյ աշխարհի՛ զլա. եւն» (Սիւն, 1932, էջ 279):
 Թորգոմեան, 730:
³⁰ Չամչեան, 700 եւ լվ.: Օրմանեան, Բ., 2554:
 Թորգոմեան, 163: Տ. Մարտիրոս հաւան էր Եղիազարի
 խորհուրդներուն. երբ վերահասու եղանք կը գրէ,
 ճճակեալ խորհրդոյն, զոր արարեր ընդ Սաչատուր
 կաթողիկոսին, որում փորք ի շատէ տեղեկացաք,
 ցնծացաք ի յոգի եւ ուրախացաք ի մարմնի վասն
 խորհրդեանդ այդ ազգամարն Աստուծոյ եւ ոչ ի քէն».
 Սիւն, 1932, էջ 279:
³¹ Թորգոմեան, 662:
³² Անդ, 168—169:

